

A Szovjetunió és a magyar béke

Vjacseszlav Molotov külügyi népbiztos a Szovjetunió elleni német támadást követő napon magához kérte Kristóffy József követet, és hangsúlyozta, hogy a Szovjetunióknak nincs követelése Magyarországgal szemben, és „nem volt észrevétele, hogy a magyar követelések Románia kárára megvalósuljanak, e tekintetben a jövőben sem lesz észrevétele”.¹ Ennek ellenére a magyar kormány 1941. június 24-én megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval, június 27-én pedig csatlakozott a Szovjetunió elleni hadjáratához. Ezek után nem meglepő, hogy Sztálin már az 1941. december 16-i megbeszélés alkalmával azt mondta Anthony Eden brit külügyminiszternek, hogy Magyarországot meg kell büntetni, és nemcsak Csehszlovákia, de Románia² területét is Magyarország rovására kell növelni.³

Mi lesz a háború után? Az első moszkvai tervek

A Szovjetunióban a háború utáni európai berendezkedésre vonatkozó tervezgetések nagyjából ugyanebben az időben kezdődtek el.⁴ A szovjet tervezés két szinten indult meg, egyrészt a külügyi népbiztosságon (később külügyminisztériumon) belül, másrészt a különböző pártszervekben, beleértve a Kominternt is, illetve annak 1943. májusi feloszlása után az SZK(b)P KB különböző részlegeiben.⁵ Mindazonáltal mindez nem

¹ JUHÁSZ Gyula szerk. (1982): *Diplomácia iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945*. 5. kötet. *Magyarország külpolitikája a nyugati hadjáratról a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941*. Budapest, Akadémiai, 867. sz. dokumentum. Ez a kijelentés már egy évvel korábban is elhangzott. Kristóffy József magyar királyi követ már 1940. június 11-én azt jelentette a külügyminiszternek, hogy Molotov többek között azt közölte: „1. a Szovjetunióknak nincsen semmiféle követelése Magyarországgal szemben; 2. a szovjet kormány a jószomszédi viszony kiépítésére törekszik Magyarországgal szemben; 3. a szovjet kormány megalapozottnak tekinti a magyar területi követeléseket Romániával szemben és kész azokat támogatni a békekonferencián, ha ott kerülnének megoldásra; 4. egy esetleges magyar–román konfliktus esetén a Szovjetunió magatartása a magyar követelések tekintetében elfoglalt álláspontjából következik;” Peter PASTOR szerk. (1992) *A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941*. Budapest, Századvég–Atlantis. 256.

² Lásd a Függelék 4. sz. térképét: Románia határai 1940–1947.

³ A látogatásról készült feljegyzést közli Oleg A. RZSESEVSZKIJ (1994): Vízit A. Idena v Moszkve v dekabre 1941 g. Peregovori sz I. V. Sztalinim i V. M. Molotovim. *Novaja i novejszaja isztorija*, No. 2. 108–114.

⁴ Az angol és amerikai tervezésről lásd BÁN D. András szerk. (1996): *Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról 1942–1943*. Budapest, Osiris; illetve ROMSICS Ignác szerk. (1992): *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának titkos iratai 1942–1944*. Gödöllő, Typovent.

⁵ A szovjet külpolitikai vonalvezetést korábban is ez a „kétszintes külpolitika” jellemezte. A hivatalos, államközi kapcsolatok bonyolítása a Külügyi Népbiztosságon és a szovjet diplomáciai képviseleteken keresztül történt, míg a propagandatevékenységet, az egyes országok kommunista pártjainak irányítását, különböző akciók szervezését a Komintern végezte.

hozott létre kettősséget a külpolitikában.⁶ Már csak azért sem, mert a külföldi pártok tevékenységének és az állami diplomáciának a „harmonizálását” maga Sztálin végezte Vjacseszlav Molotov külügyi népbiztos segítségével – ők ketten látták el a kizárólagos ellenőrzést a szovjet külpolitikai irányvonal kialakítása és végrehajtása felett. Ráadásul Molotov, mint az SZK(b P KB Politikai Bizottságának tagja felügyelte a Komintern feloszlátása után az SZK(b)P KB-ban Dimitrov vezetése alatt álló, a Komintern egyes funkcióit ellátó Nemzetközi Információs Osztály munkáját is.

Szolomon Lozovszkij külügyi népbiztoshelyettes⁷ már 1941. december végén javasolta Sztálinnak, hogy legalább előzetesen foglalkozzanak a béke kérdésével, és dolgozzák ki azokat az intézkedéseket, hogyan ártalmatlanítsák Németországot és szövetségeseit. Lozovszkij három fő kérdéscsoport előkészítését és alapos kidolgozását javasolta: 1. Németország, Magyarország, Románia és Finnország által a Szovjetunióknak okozott anyagi-gazdasági károk számbavétele. 2. A Szovjetunió háború utáni határai. 3. Németország és szövetségesei „ártalmatlanítása”. (A népbiztoshelyettes ide sorolta a határok kérdését, az ipari és pénzügyi kérdéseket, a hajózást, a legyőzött országok társadalmi berendezkedésének kérdését.)

Lozovszkij mindezeknek a kérdéseknek a kidolgozására két szakértői bizottság létrehozását javasolta: egy pénzügyi-gazdasági bizottságot az okozott károk megállapítására és annak meghatározása céljából, hogyan kompenzálják a Szovjetuniót a legyőzöttek rovására; egy második bizottságnak pedig a Szovjetunió, illetve Németország és szövetségesei határaival, valamint a legyőzött országok társadalmi berendezkedésével kapcsolatos kérdések kidolgozása lett volna a feladata.⁸

Lozovszkij 1942. január 27-én Vjacseszlav Molotovnak címzett feljegyzésében is kifejtette elképzeléseit. Úgy vélte, hogy az 5–7 vagy 9 tagú második bizottság létrehozása csak az első lépés lenne a majdani békekonferenciára történő felkészüléshez, és ehhez kapcsolódva 15/14 albizottság (német, finn, román, magyar, balti, fekete-tengeri, távol-keleti, iráni–afgán, földközi-tengeri, tengeri határok, gazdasági-pénzügyi, európai nemzeti kisebbségek, nemzetközi tengerszorosok és csatornák, jogi) mielőbbi életre hívását indítványozta, amelyeknek véleménye szerint haladéktalanul hozzá kellett volna látniuk a legfontosabb kérdések tanulmányozásához. Elképzelése szerint az albizottságok 3-4 főből álltak volna, vezetőjük pedig a politikai ügyekkel foglalkozó bizottság tagjai, illetve a külügyi népbiztos-helyettesek közül került volna ki.⁹

Az SZK(b)P KB-ban 1942. január 28-án született döntés a külügyi népbiztoshelyettes által javasolt szakértői bizottság létrehozásáról, annak tagjairól és a bizottság feladatairól. A bizottságot Molotov külügyi népbiztos vezette, tagjai Varga Jenő ismert (magyar

⁶ Alfred RIEBER (1999): Soviet Planning for Post-War East-Central Europe. In Eszter ANDOR – Andrea PETŐ – György István TÓTH szerk.: *Yearbook 1997–1998*. Budapest, Central European University. 69–91.

⁷ Lozovszkij, Szolomon Abramovics (1878–1952) 1921-től 1937-ig a Szakszervezeti Internacionálé főtitkára, 1939 és 1946 között a Szovjetunió külügyi népbiztoshelyettese, 1941-től ezzel egyidejűleg a Szovinformbüro helyettes vezetője, 1945-től 1948-ig vezetője. 1948-tól 1949-ben történt letartóztatásáig az SZK(b)P KB Pártfőiskolája tanszékvezetője. 1927 és 1938 között az SZKP KB póttagja, 1938-tól tagja.

⁸ Lozovszkij feljegyzését közli: *Istocsnjyik*, 1995/4. 114–115.

⁹ Arhiv Vnesnyej Polityiki Rosszizskoj Federacii (a továbbiakban AVP RF) f. 0512 op. 2. papka 8. gy. 12.

emigráns) közgazdászon kívül valamennyien a szovjet külügyi népbiztosság felelős poszton dolgozó munkatársai voltak.¹⁰

A bizottság feladatait a határozat négy fő kérdéscsoportban határozta meg: összegyűjteni és rendszerezni minden anyagot, ami az egyes országok háború utáni berendezkedésére vonatkozik, a különböző külföldi kormányok, politikusok, emigráns csoportok, közgazdászok által kidolgozott tervezeteket. Az anyaggyűjtésnél külön figyelmet kellett fordítani azokra a tervezetekre, tervekre, amelyek közvetlenül érintették a Szovjetuniót. A források közé tartoztak: a kormányok közötti megállapodások és szerződések az államközi kapcsolatokról és határokról; a Szovjetunió nagyköveteinek és követeinek jelentései, összefoglalói a külföldi politikai és gazdasági személyiségekkel folytatott beszélgetéseikről; a külföldi politikusok nyilvános megnyilatkozásai, az egyes országokban a háború utáni berendezkedéssel foglalkozó speciális bizottságok nem nyilvános iratai; újság és folyóiratcikkek, könyvek, az adott kérdéskomplexumra vonatkozóan összegyűjtött anyagok. Külön érdeklődésre tartottak számot a határ- és nemzeti kérdések, a társadalmi berendezkedésre vonatkozó elképzelések, a föderációs tervek és katonai szövetségek létrehozását célzó tervezetek. A létrehozott bizottságnak külön is rendszerezni kellett az egyes országok háború utáni gazdasági berendezkedésével foglalkozó anyagokat, így a testület figyelmét nem kerülhették el a vámunióra, a pénzügyi rendszerek egységesítésére, valutablokkok létrehozására irányuló törekvések sem. Végezetül elemezték azokat a történeti, diplomáciai munkákat, amelyek vitás területi és nemzetiségi kérdéseket fejtettek ki és dokumentáltak; egyebek között alaposan tanulmányozni kívánták a versailles-i békerendszert, a Népszövetség, valamint a két háború közötti nemzetközi tárgyalások anyagait.

A bizottság tagjai egymás között területi elv alapján osztották fel a munkát. (A világháború utáni gazdasági berendezkedéssel összefüggő kérdéseket külön kellett kidolgozni; ezzel Varga Jenőt bízták meg.) A Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa sorsával összefüggő témák kidolgozására Dekanozov külügyi népbiztoshelyettes és Jakov Zaharovics Szuric, korábbi berlini és párizsi követ kapott megbízást. A bizottság feladatainak végrehajtása során a külügyi népbiztosság megfelelő részlegei mellett bevonhatott a munkába tudományos kutatóintézeteket, kiemelkedő szakértőket és az egyes történelmi, politikai, gazdasági, katonai kérdésekben kompetens személyeket. A bizottság megkapta az egyes kommunista pártok szovjet emigrációban élő vezetői által készített anyagokat is, de a kommunista pártok a tervezési folyamatban és a fegyverszüneti tárgyalások alatt marginális szerepet játszottak.

A bizottság munkája két részből tevődött össze. Egyrészt megvitatta a bizottság elé terjesztett előadások szövegét, beszámolókat, másrészt különböző csoportokban elemző, illetve segédanyagokat készített. A testület munkaterve Magyarországgal kapcsolatban négy téma kidolgozását (A trianoni békeszerződés; Magyarország és a kisantant,

¹⁰ Közülük A. Ja. Visinszkij emellett a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa elnökhelyettese is volt, A. A. Szoboljev a külügyi népbiztosság főtitkára, V. G. Dekanozov külügyi népbiztoshelyettes, K. A. Umanszkij a Szovjetunió politikai képviselőjének vezetője az USA-ban, s a külügyi népbiztosság kollégiumának tagja, Ja. Z. Szuric ugyancsak a külügyi népbiztosság felelős beosztású munkatársa.

Magyarország helyzete a Berlin–Róma–Tokió tengelyen belül; Magyarország területi követelései) és különböző dokumentumok, elemzések elkészítését irányozta elő; ezek többségének felelőse a B. Ja. Grigorjev néven is ismert Geiger Béla, a Külügyi Népbiztosság III. Európai Osztályának referense volt.¹¹ Egy másik, 1942. február 19-én kelt munkatervváltozat Magyarország vonatkozásában kilenc „speciális anyagot” sorolt fel,¹² amelynek elkészítésében Geiger Béla mellett elsősorban Lippay Zoltánnal¹³ számoltak, de a magyar politikusok jellemzésének elkészítésébe be kívánták vonni Rákosi Mátyást, Gerő Ernőt és Nagy Imrét is.¹⁴

1942. február végére elkészült a Varga Jenő által vezetett csoport részletes munkaterve is. Varga arra fókuszált, hogyan lehet fedezni a Szovjetunióknak okozott károkat. Már ebben a tervezetben felvetődött az a gondolat, hogy az évenkénti jóvátételi fizetések mellett le kell szerelni azokat a német üzemeket, amelyek addig háborús célokra dolgoztak, illetve a német mérnököket, műszaki szakembereket és szakmunkásokat „be kell vonni” a szovjetunióbeli újjáépítési munkákba.¹⁵

A bizottság a háborús viszonyok között is több anyagot készített, de ebben az időszakban Sztálin minden figyelmét a katonai helyzet alakulására fordította, és átmenetileg kevesebb érdeklődést mutatott a háború utáni berendezkedés tervezgetése iránt.¹⁶ Figyelme a nemzetközi kérdések, a háború utáni új rend iránt csak az 1943. júliusi kurszki csatát követően erősödött fel újra.

Élénkül a figyelem

Magyarország sorsát illetően Molotov már a magyar béketapogatózásokkal kapcsolatos angol memorandumra adott 1943. június 7-i válaszában leszögezte, hogy a megszállt területeken elkövetett gyilkosságokért és erőszakosságokért a magyar népnek is viselnie kell a felelősséget, ezért a szovjet kormány „nem tekinti teljes mértékben igazolhatónak

¹¹ AVP RF f. 0512 op. 2 papka 8 gy. 8. Grigorjev B. Ja. (Geiger Béla) (1909–1983). Apja fogolycserével került 1922-ben a Szovjetunióba. Nemzetközi jogot tanult és diplomáciai főiskolát végzett. 1930-tól 1950-ig a Szovjetunió külügyi népbiztosságának, illetve külügyminisztériumának munkatársa. 1938–1940-ben a Szovjetunió Rádióbizottsága Magyarország felé sugárzott adásának felelős szerkesztője, 1940–1941-ben Budapesten a szovjet követség sajtóattaséja. 1945–1946-ban a budapesti szovjet követség titkára. 1950-től műfordításokból élt, több magyar író művét ültette át orosz nyelvre.

¹² Ezek a következők voltak: 1. a trianoni Magyarország, 2. a magyar–szovjet kapcsolatok 1917-től 1941-ig, 3. Erdély és Bánát mint a Magyarország és Románia közötti vita tárgya, 4. magyar–jugoszláv vitás kérdések, 5. magyar–német viszony, 6. Nagy-Magyarország létrehozására vonatkozó tervek, 7. magyar–olasz kapcsolatok története, 8. Magyarország szerepe Európa háború utáni átalakítására vonatkozó tervekben, 9. magyarországi politikusok és a magyar emigránsok jellemzése.

¹³ Lippay Zoltán (1898–1961) újságíró, történész, a KMP tagja. 1928-tól élt a Szovjetunióban, aktívan részt vett az emigráció életében.

¹⁴ AVP RF f. 0512 op. 2 papka 8. gy. 3.

¹⁵ AVP RF f. 0512 op. 2 papka 8. gy. 10.

¹⁶ Geoffrey ROBERTS (2012): *Molotov. Stalin's Cold Warrior. Shapers of International History Series*. Washington, DC, Potomac Books. 56.

a Németország diktátumával, 1940. augusztus 30-án Bécsben hozott úgynevezett döntőbírói ítéletet, amely Magyarországnak juttatta Észak-Erdélyt”.¹⁷

Magyarország háború utáni határaitól szó esett Edvard Beneš, a londoni csehszlovák emigráns kormány vezetője 1943. decemberi moszkvai látogatása alkalmával is. Molotov a tárgyalások során olyan kijelentést tett, hogy miután a magyarok magatartása a Szovjetunió irányában sokkal rosszabb volt, mint a románoké, az a helyes, ha a két ország közötti területi vitában Románia mellé állnak.¹⁸

Az SZK(b)P KB Politikai Bizottsága 1943. szeptember 4-én a külügyi népbiztosság mellett két újabb bizottságot hozott létre. A békeszerződések előkészítő bizottsága, amelyet Makszim Litvinov¹⁹ vezetett, azt a feladatot kapta, hogy adjon tanácsot a kormánynak a háború utáni tartós berendezkedésre is, beleértve a németkérdést, valamint a Szovjetunió és a menekült-kormányok közötti viszony kérdését.

A Fegyverszüneti Bizottság Kliment Je. Vorosilov vezetése alatt Németország és szövetségei kapitulációjának feltételeit fogalmazta meg. (A két bizottság tevékenységében előfordultak párhuzamosságok, de tudomásunk szerint a két testület nem koordinálta tevékenységét.)

Az úgynevezett Vorosilov-bizottságnak eredetileg számos magas rangú katona, diplomata és pártfunkcionárius tagja volt. Az SZK(b)P KB Politikai Bizottsága 1944. június 29-én úgy döntött, hogy az 1943 szeptemberében létrehozott fegyverszüneti bizottságot (korábbi összetételét érintetlenül hagyva) átalakítják a Németországgal kötendő fegyverszünetet kidolgozó bizottsággá, míg Vorosilov elnökletével létrehoznak egy négytagú (Vorosilov, Saposnyikov, Bazarov és Iszakov) bizottságot a Finnországgal, Magyarországgal, Romániával kötendő fegyverszüneti feltételek kidolgozására.

1943 novemberében Ivan Majszkij²⁰ külügyi népbiztoshelyettes vezetése alatt (aki egyébként tagja volt a Vorosilov-bizottságnak is) létrejött egy harmadik bizottság is, amely a jóvátételi kérdésekkel foglalkozott. Ennek tagjai a külügyi népbiztosság, a Goszplan (szovjet tervhivatal), a külkereskedelmi népbiztosság és a Tudományos Akadémia képviselőiből kerültek ki.

Litvinov 1943. szeptember 9-én küldte el azt a feljegyzését Sztálinnak és Molotovnak, amelyben azokat a kérdéseket, problémákat szedte csokorba, amelyekkel a vezetése alatt álló bizottságnak kellett foglalkoznia. Ezek között szerepelt a fegyverszünetet követő megszállás kérdése, a békekonferencia helyszínének és résztvevőinek kijelölése, a béke és biztonság fenntartására hivatott nemzetközi szervezetekkel, illetve a különböző nemzetközi szövetségekkel és blokkokkal kapcsolatos kérdések. Litvinov ezenkívül országonként is felsorolta azokat a problémákat, amelyekben szerinte a bizottságnak

¹⁷ JUHÁSZ Gyula szerk. (1978): *Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Budapest, Kossuth. 158–159.

¹⁸ A találkozóról készült feljegyzést lásd: GULYÁS László ford. és s. a. r. (1993): *Az 1943. decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai*. Szeged, JATE Press (Documenta Historica, 11).

¹⁹ Lásd a Függelék 5. sz. fényképét: Litvinov szovjet külügyminiszterhelyettes és felesége.

²⁰ Majszkij, Ivan Mihajlovics (1884–1975) 1922-től különböző diplomáciai posztokat töltött be. 1929–1932-ben a Szovjetunió politikai képviselője Finnországban, 1932-től 1943-ig londoni követ, 1943 és 1946 között külügyi népbiztoshelyettes. Azt követően különböző moszkvai egyetemeken oktatott. 1948 és 1960 között letartóztatásban, illetve száműzésben volt. 1960-tól haláláig tudományos tevékenységet folytatott.

állást kellett foglalnia. Magyarországgal kapcsolatban négy eldöntendő kérdést vetett fel a feljegyzés: 1. szovjet–magyar határ,²¹ 2. magyar–román határ (Erdély sorsa), 3. magyar–jugoszláv határ, 4. az új hatalom megteremtése.²²

A Majszkij-memorandum

A háború utáni berendezkedéssel foglalkozó tervező bizottságok munkájának részeként, a jaltai konferenciát megelőzően készült el Ivan Majszkij terjedelmes memoranduma, az egyetlen ismert koherens, részletes dokumentum a háború utáni rendezés szovjet részről kíváncsúnak tartott alapelveiről. A népbiztoshelyettes 1944. január 11-én küldte el memorandumát V. M. Molotovnak, aki azt továbbította Sztálinnak, Vorosilovnak, Mikojannak, Berijának és Dekanozovnak. Ez a feljegyzés azért különösen érdekes számunkra, mert a szovjet külpolitikai érdekek kendőzetlenül, teljes nyíltsággal kerültek benne megfogalmazásra. A fő célkitűzés Majszkij szerint a kontinentális biztonság megteremtése, a „fél évszázados béke”, azaz olyan állapot létrehozása volt, amely egész Európában (sőt azon kívül is) megakadályozza a Szovjetunió biztonságának veszélyeztetését; valamennyi probléma megoldását ennek a célnak rendelte alá.

Majszkij feljegyzésében érthető módon azoknak az országoknak szentelt nagyobb figyelmet, amelyek a Szovjetunió közvetlen szomszédai voltak. Ebből a szempontból Jugoszlávia és Magyarország nem volt különösen érdekes a szovjetek számára. A Magyarországgal szembeni pillanatnyi „édektelenség” abból is látszik, hogy a feljegyzés mindössze néhány – igaz, nagyon fontos – sort szentelt az ország háború utáni sorsának: „A Szovjetunió *nem érdekelt erős Magyarország létrehozásában*. [Kiemelés az eredetiben.] Ezen kívül Magyarországnak, úgy mint Olaszországnak is, értésére kell adni, hogy a szövetségesek nem felejtették el a jelenlegi háborúban elfoglalt pozícióját. Ezért a Szovjetunió politikájának Magyarországgal kapcsolatban arra kell korlátozódnia, hogy megőrizze a magyar államot, de lehetőség szerint szűkítse területét, a néprajzi elvet szigorúan követve. Azokban az esetekben, ha az adott elv alkalmazásában valamilyen kétség merül fel, a kérdést Magyarország rovására kell megoldani. Az Erdéllyel kapcsolatos háromhatalmi döntést felül kell vizsgálni a nemzetiségi elvnek megfelelően, de bizonyos előnnyel Románia javára, amelynek, mint fentebb már említettem, a háború után kölcsönös segélynyújtási egyezményt kell kötnie a Szovjetunióval, és amely ily módon, délkeleten védelmünk fontos tényezőjévé válik. Magyarországot, legalábbis a háborút követő első években, nemzetközi elszigeteltségben kell tartani. Magyarországra ugyancsak jóvátételt kell kiróni.”²³

²¹ Magyarországnak csak 1945. június 29-e, Kárpátalja Szovjetunióhoz csatolása után lett közös határa a Szovjetunióval.

²² *Istocsnik*, 1995/4. 119–124.

²³ BARÁTH Magdolna (1996): I. M. Majszkij feljegyzése „a jövő világ kíváncsúnak alapelveiről”. *Külpolitika*, 23. évf. 3–4. sz. 154–184.

Az erdélyi kérdés

Azzal mindenki tisztában volt, hogy Magyarország mint ellenséges állam nem számíthat különösebben kedvező elbírálásra, s aligha lehetett kétséges, hogy le kell mondania a hitleri Németország segítségével szerzett területekről, vagy azok jó részéről. Nyilvánvaló volt, hogy az Erdélyre vonatkozó bécsi döntőbíráskodás elvesztette érvényét, de ekkorra még nem dőlt el, hogy mi lesz a háború utáni sorsa. Ne felejtjük el, hogy a dokumentum megszületésekor még Románia is hadban állt a Szovjetunióval, s az erdélyi kérdés megoldására a Szovjetunióban – és szövetségesei körében – is többféle elképzelés élt egymás mellett.²⁴ A nemzetiségi elv tiszteletben tartására mutató hajlandóság pedig mindenképpen némi reménnyel kecsegtethetett a háború utáni igazságosabb rendezést illetően.

A szovjet Külügyi Népbiztosság 1944. június 5-i Erdélyről szóló összefoglalójában azonban már azzal a véleménnyel találkozhatunk, miszerint a bécsi döntés nem tartható fenn, mert az egyedül Magyarország számára volt kedvező. „Magyarország volt az első állam, amely csatlakozott az antikomintern paktumhoz. Soha semmiféle hajlandóságot nem mutatott a Szovjetunióhoz való közeledésre, ellenkezőleg: a lengyelek összes szovjetellenes intrikáiban részt vett. Magyarország minden ok nélkül Németország oldalára állt, amikor az megtámadta a Szovjetuniót. Magyarországnak nem voltak olyasfajta követelése a Szovjetunióval szemben, amelyekkel Finnország és Románia próbálta igazolni a háborúban való részvételét. Magyarország a keleti fronton haderejéhez képest minden bizonnyal még Olaszországnál is jelentősebb segítséget nyújthatott Németországnak. Esztelenység lenne megjutalmazni legfőbb területi követeléseinek a kielégítésével. A politikában természetesen kizárólag a célszerűség alapján lehet eljárni. Ebből a nézőpontból akár még Erdély visszacsatolására is gondolhatnánk, feltéve, ha ezzel biztosítanánk Magyarország hosszútávú együttműködését a Szovjetunióval. Az ilyen jellegű együttműködés azonban csak a jelenlegi uralkodó körök félreállítása, illetve egy mindenre kiterjedő átalakulás útján megvalósítható.”²⁵ Egyre inkább meghatározóvá vált az a vélemény, hogy – a Besszarábiáról és Észak-Bukovináról való lemondás fejében – készek Erdélyt vagy annak nagyobb részét Romániának juttatni. A román kiugrást követően Molotov azt javasolta angolszász szövetségeseinek, hogy egész Erdélyt (értsd a trianoni döntéssel Romániának ítélt terület egészét) adják Romániának. Churchill ezt határozottan visszautasította, ezért a Romániával 1944. szeptember 12-én aláírt fegyverszüneti egyezmény szövege nyitva hagyta ezt a kérdést, illetve a végleges döntést a békekonferenciára bízta.

²⁴ Tofik Iszlamoov kitűnő tanulmányában részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel. Tofik ISZLAMOV (1994): Erdély a szovjet külpolitikában a II. világháború alatt. *Múltunk*, 41. évf. 1–2. sz. 17–50. Említést tesz ezekről az elképzelésekről Fülöp Mihály is. FÜLÖP Mihály (1994): *A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés 1947*. Budapest, Héttorony. 25–32.

²⁵ Tatjana V. VOLOKITYINA – Tofik M. ISZLAMOV – Tatjana A. POKIVAJLOVA szerk. (2000): *Transzilvánzkij voprosz. Vengero-ruminszkij territorialnij szpor i SzSzSzR 1940–1946. Dokumenti*. Moszkva, ROSSZPEN. 233–237. Magyarul közli: ZEIDLER Miklós – L. BALOGH Béni (2002): Az „Erdély-kérdés” a magyar–szovjet külkapcsolatokban. 2000, 14. évf. 4. sz. 41–53; GECSÉNYI Lajos – MÁTHÉ Gábor szerk. (2008): *Sub Clausula 1920, 1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből*. Budapest, Magyar Közlöny. 953–958.

Mindazonáltal nem tűnik merésznek az a megállapítás, hogy Erdély sorsát a szovjet vezetés gyakorlatilag már 1944 nyarán eldöntötte, s a kérdés „lebegtetése” csak „Erisz almájának” funkcióját töltötte be. Litvinov 1944. augusztus 31-i feljegyzése,²⁶ amely a Magyarországgal kötendő fegyverszüneti egyezmény, illetve békeszerződés-tervezet területi kérdéseivel foglalkozott, már egyértelműen az 1938-as határok helyreállítását tűzte ki célul.²⁷

Az utóbbi néhány évben nyilvánosságra került szovjet levéltári dokumentumok alapján ma már az is tudható, hogy Észak-Erdély tekintetében a szovjet vezetést két szempont befolyásolta. Egyfelől a front mögötti területek rendjének biztosítása, aminek érdekében igyekezett megakadályozni a román közigazgatás visszatérő képviselőinek a magyarokkal szembeni bosszúhadjáratát, másfelől a román belpolitika befolyásolása, egy baloldaliabb összetételű kormány megalakítása. Mikor utóbbi célját elérte, és a király 1945. március 6-án Petru Grozát nevezte ki miniszterelnöknek, Sztálin hozzájárult a román közigazgatás erdélyi bevezetéséhez.

A szovjetek megszerzik Kárpátalját

Kárpátalja tekintetében a szovjet vezetés mindvégig kétszínű politikát folytatott. 1942 nyarán Beneš ígéretet kapott Molotovtól, hogy a Szovjetunió elismeri a München előtti Csehszlovákiát, ami a csehszlovák emigráns kormány olvasatában azt jelentette, hogy igényt tarthat Kárpátaljára is. A szovjet vezetés azonban a diplomáciai szinttől független katonai és pártvonalon, az állambiztonsági szervek bevonásával előkészületeket tett Kárpátalja megszerzésére. Miközben Beneš a csehszlovák törekvések támogatásáról biztosították, a Szovjetunióból a térségbe küldött ügynökök azon dolgoztak, hogy kialakítsanak egy alulról jövő „spontán” csatlakozási mozgalmat.²⁸ 1944. november 26-án a kárpátontúli népi bizottságok küldötteinek első kongresszusa Munkácson kikiáltotta Zakarpatszka Ukrajina függetlenségét és kibocsátott egy manifesztumot, amelyben kifejezte egyesülési szándékát a Szovjetunióval. Az emigráns csehszlovák kommunisták már 1944 decemberében azt javasolták Benešnek, hogy a jó viszony érdekében maga ajánlja fel Kárpátalját a Szovjetuniónak, mert ez szilárdítaná és javítaná pozíciójukat a szovjet kormánynál, és hasznot hozhat számukra a jövőbeni politikai és gazdasági követeléseik teljesítése szempontjából. Beneš 1945. márciusi moszkvai tárgyalásai alkalmával született meg a végleges megállapodás Kárpátalja „felajánlásáról”.²⁹ A Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság közötti államközi szerződést Kárpátalja elcsatolásáról 1945. június 29-én írták alá és az 1946 januárjában lépett életbe.

²⁶ Lásd a Függelék 4. sz. térképét: Románia határai 1940–1947.

²⁷ AVP RF f. 07. op. 10. papka 15. gy. 195. VIDA István (1997): A Szovjetunió és a magyar békeszerződés előkészítése. *Külpolitika*, 24. évf. 3. sz. 82–85.

²⁸ Kirill SEVCSENKO (2008): Gyerzsava batyki Volosina. Kak Podkarpatszkaja Rusz sztalja Karpatszkjoj Ukrajinoj. *Rogyina*, No. 9. 83–89. Lásd még: ZSELICZKY Béla (1998): *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekeiben, 1920–1945*. Budapest, Napvilág.

²⁹ A V. M. Molotov és Beneš 1945. március 24-i megbeszéléséről részleteket közöl VIDA István szerk. (2005): *Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez, 1944. október – 1948. június. Dokumentumok*. Budapest, Gondolat. 109–111.

A nagyhatalmak előzetes egyeztetései a békeszerződésről

A háború utáni Európa térképének újrarajzolása szempontjából nagy jelentősége volt Churchill 1944. októberi moszkvai látogatásának. Sztálin és Churchill 1944. október 9-i első találkozása alkalmával a lengyel kérdés megvitatása mellett sor került a „befolyási övezetek” felosztására, a nevezetes százalékos egyezmény elfogadására is.³⁰ Churchill Magyarország esetében eredetileg 50-50%-os felosztást javasolt, de másnap a Molotov és Eden találkozó alkalmával a szovjet külügyminiszter azt javasolta, hogy tekintettel azokra a súlyos áldozatokra, amelyeket a szovjet hadsereg visel a Magyarország területén folyó harcokban, változtassák meg az arányt 75-25%-ra a Szovjetunió javára.³¹ Kérésének azzal a kijelentéssel adott nyomatékot, hogy miután Magyarország a Szovjetunióval határos, érthető a Szovjetunió érdekeltsége.³² A kérdés megvitatása a következő nap folytatódott, s a megbeszélésekről készült feljegyzés szerint addigra már megállapodás született, hogy a szovjet befolyás mind Bulgáriában, mint Magyarországon 80% lesz.³³

Magyarország háború utáni sorsa akkor került igazán a szovjet vezetés érdeklődésének homlokterébe, amikor a szovjet Vörös Hadsereg elérte, illetve átlépte Magyarország határait. A szovjet kormány célja ekkor az volt, hogy az országot leválassza Hitler oldaláról és szembefordítsa a náci Németországgal, valamint széles nemzeti összefogáson alapuló, a Szovjetunióval szemben „baráti” kormány alakuljon. Elsősorban a már magyar területen folyó harcok járultak hozzá ahhoz, hogy 1944. szeptember végén Horthy elküldte képviselőit Moszkvába a fegyverszüneti kérelemmel, és az azzal kapcsolatos tárgyalások lefolytatására. A döntés meghozatalában szerepet játszottak azok az üzenetek (mindenekelőtt az úgynevezett Makarov-levél³⁴), amelyek megerősítették, hogy Erdély végső sorsát a békekonferencián döntenek el, és amelyeknek elsősorban az volt a funkciójuk, hogy megkönnyítsék a magyar átállást. Amikor azonban a Horthy által Moszkvába küldött fegyverszüneti delegáció 1944. október 6-án Molotovval találkozott, nem csupán a Makarov-levél létezését vonták kétségbe, de az átnyújtott előzetes fegyverszüneti feltételek is csalódást okoztak – Magyarországnak ugyanis vissza kellett volna vonnia csapatait és tisztviselőit az 1937. december 31-én fennállt határok mögé.³⁵ Az egyezményt a delegáció tagjai október 11-én aláírták,³⁶ de a kiugrási kísérlet kudarca és Szálasi hatalomátvétele új helyzetet teremtett.

³⁰ A találkozóról készült feljegyzést közli: Oleg A. RZSESEVSZKIJ (2003): Operacija „Tolsztoj”. Vízit U. Csercsillja v Moszkvu v oktyabre 1944 g. *Novaja i novejszaja isztorija*, No. 5. 108–116.

³¹ Uo. 116–117.

³² Graham Ross szerk. (1984): *The Foreign Office and the Kremlin. British Documents on Anglo–Soviet Relation 1941–45*. Cambridge – London – New York, Cambridge University Press. 179–182. Magyarul közli: GECSÉNYI–MÁTHÉ 2008, 980–983.

³³ Uo. 120.

³⁴ A Makarov-levéllel kapcsolatban lásd: KOROM Mihály (1984): „A határország útján jött ajánlatot nem vettük tekintetbe.” Az 1944. szeptember 14-én kelt „Makarov-levél”. In GLATZ Ferenc szerk.: *Az 1944. év históriája*. Budapest, História. 110–113.

³⁵ Lásd a V. M. Molotov külügyi népbiztos és a magyar fegyverszüneti delegáció 1944. október 8-i találkozójáról készült feljegyzést. VIDA (2005): i. m. 33–35.

³⁶ A magyar fegyverszüneti delegáció 1944. október 11-én szóbeli jegyzékben hozta a szovjet kormány tudomására, hogy Magyarország elfogadja az előzetes fegyverszüneti feltételeket. VIDA 2005, 39.

Az 1944. december 22-én szovjet beleszólás és felügyelet mellett megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány³⁷ egyik fő törekvése az októberben félbeszakadt fegyverszüneti tárgyalások folytatása és a fegyverszüneti egyezmény megkötése volt. Gyöngyösi János külügyminiszter, Vörös János³⁸ honvédelmi miniszter és Balogh István miniszterelnökségi államtitkár alkotta azt a fegyverszüneti delegációt, amely 1944. december 28-án indult el Debrecenből és 1945. január első napján érkezett meg a szovjet fővárosba. Mivel a három szövetséges nagyhatalom képviselői a magyar fegyverszüneti feltételek egy részét illetően (többek között a jóvátétel mértékéről) nem tudtak megállapodni, a fegyverszüneti feltételek aláírására csak 1945. január 20-án került sor. A csehszlovákok már a Magyarországgal kötendő fegyverszüneti egyezmény szövegébe bele akarták vetetni a magyarok kitelepítésének kérdését, de mind ezt, mind a feltételek kidolgozása során megfogalmazott jugoszláv követeléseket szovjet részről akkor még elutasították.³⁹ A magyar külügyminisztérium 1945 májusában kezdte meg a békekötésre történő felkészülést, és június 1-jén felállították a Külügyminisztériumon belül a Béke-előkészítő Osztályt. Gyöngyösi János külügyminiszter e munka irányításával Kertész Istvánt bízta meg.⁴⁰

Ezzel párhuzamosan a nagyhatalmak is hozzáálltak a legyőzött államokkal kötendő békeszerződések előkészítéséhez. Az 1945. július 7. és augusztus 2. között ülésező potsdami konferencia⁴¹ határozata értelmében ez a feladat a Külügyminiszterek Tanácsára hárult, amely 1945. szeptember 11. és október 2. között Londonban tartotta első ülését.⁴² A Magyarországgal kötendő békeszerződés tervezetére vonatkozó előterjesztést elsőként a Szovjetunió nyújtotta be szeptember 12-én. Ez – az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezménynek megfelelően – az 1938 előtti állapotokhoz történő visszatérést javasolta. Ugyanakkor Molotov azt indítványozta, hogy a bécsi döntés érvénytelenítéséről szóló részt ki kell egészíteni azzal, hogy „egész Erdély” visszatér Romániához. Erről a londoni ülésen éles vita bontakozott ki, amelynek során a nyugati szövetségesek a Magyarország számára kedvezőbb álláspontot foglaltak el.⁴³ Míg Magyarországnak nem voltak információi a nyilvánosság kizárásával tartott tanácskozásról, Moszkva álláspontját Dekanozov utasítására Alekszandr Lavricsev, a szovjet külügyminisztérium

³⁷ A fegyverszüneti, illetve a kormányalakítási tárgyalásoknak gazdag hazai irodalma van. Lásd KOROM Mihály (1981): *Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet (1944–1945)*. Budapest, Akadémiai; GOSZTONYI Péter (1969): *A magyar–szovjet fegyverszüneti tárgyalások (1944. október)*. Új Látóhatár, 20. évf. 5. sz. 401–418; VIDA István (1995): Orosz levéltári források az 1944 őszi moszkvai kormányalakítási tárgyalásokról, az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásáról és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megválasztásáról. In FEITL István szerk.: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány. 52–108.

³⁸ Lásd a Függelék 19. sz. fényképét: Vörös János.

³⁹ A jugoszláv igényeket Andrija Hebrang, a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság küldöttségének vezetője ismertette Sztálinnal 1945. január 9-i találkozásuk alkalmával. Lényege az volt, hogy a Pécs környéki szénlelőhelyeket a pécsi bányákkal és az úgynevezett baranyai háromszöget Jugoszláviához kell csatolni. VIDA 2005, 90. A csehszlovákok ugyanazon a napon, 1945. január 9-én V. A. Zorin külügyi népbiztoshelyettesről érdeklődtek, hogy a magyarok csehszlovák területről történő áttelepítése bekerült-e a magyar fegyverszüneti egyezmény szövegébe. VIDA 2005, 91.

⁴⁰ A magyar béke-előkészítés első lépéseiről részletesebben lásd FÜLÖP 1994, 21–25.

⁴¹ Lásd a Függelék 6. sz. fényképét: Sztálin, Harry Truman és Winston Churchill a potsdami konferencián.

⁴² Az ülésről lefolyására lásd FÜLÖP 1994, 41–50.

⁴³ A vita ismertetését lásd uo. 51–53.

balkáni osztályának vezetője 1945. november 27-én ismertette a moszkvai román követtel: „A szovjet kormány az erdélyi kérdésben Románia számára kedvező állásponton van. Ezt az álláspontot rögzítették a szovjet delegáció javaslataiban a Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülésén és az most is változatlan.”⁴⁴

A Külügyminiszterek Tanácsának londoni értekezletén a nézeteltérések a szövetségesek között akkorák voltak, hogy meg sem vitatták a magyar békeszerződés-tervezetre tett javaslatokat, így annak tárgyalása 1946 áprilisára maradt.

Moszkvai színjáték

Magyarországon a koalíciós pártok ellentétei és a kormánypolitika bizonytalanságai miatt hiányzott a békecélok világos és egyértelmű megfogalmazása.⁴⁵ A koalíciót alkotó pártoknak a pártközi értekezleten sem sikerült közös álláspontot kialakítani, csupán abban volt egyetértés, hogy Magyarország Jugoszlávia irányában semmilyen területi igénytel nem léphet fel. Tildy Zoltán ezt követően hatalmazta fel Kertész Istvánt egy béke-előkészítő jegyzék összeállítására. Utóbbi 1946. február 1-jei jegyzékében foglalta össze Magyarország általános szempontjait a béketárgyalásokat illetően: a nemzetiségi és területi elv összhangba hozását, a gazdasági és kulturális együttműködését biztosítását, az államközi politikai és társadalmi ellentéteket okozó tényezők kiküszöbölését.⁴⁶

Azzal a politikai paletta jobb oldalán elhelyezkedő pártok is tisztában voltak, hogy a békefeltételek területi vonatkozásain javítani csak a Szovjetunió aktív támogatásával tudnak, így vetődött fel, hogy célszerű lenne előzetesen Moszkvában puhatolózni a szovjet elképzelésekről. A kormánydelegáció moszkvai útjára – Rákosi Mátyás moszkvai előkészítő megbeszélései után – 1946 áprilisában került sor.⁴⁷ A magyar történeti irodalomban elterjedt az a felfogás, hogy Sztálin és a szovjet külügyi vezetés a magyar kormánydelegáció moszkvai tárgyalásai során álságos módon hamis illúziókat táplált a magyar vezetőkben a tekintetben, hogy Magyarország a béketárgyalások során esetleg megtarthat néhány ezer négyzetkilométert Erdélyből. A magyar delegáció azonban – kellő nemzetközi tapasztalatok és diplomáciai jártasság híján – nem vette észre, hogy a szovjet részről csak azt ismerték el, hogy a Romániával kötött fegyverszüneti egyezmény lehetőséget ad arra, hogy valamit kaphasson Magyarország, hogy éppen mit, milyen területet, azt meg kell majd nézni, de semmilyen elkötelező ígéretet nem tettek. Nem is tehettek, hiszen az a legfelső szintű szovjet

⁴⁴ VIDA 2005, 181.

⁴⁵ A magyar békecélokról szóló viták összefoglalását lásd ROMSICS Ignác (2006): *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest, Osiris. 138–155.

⁴⁶ Uo. 150.

⁴⁷ A megbeszélésekről több feljegyzés is készült. A Sztálinnál 1946. április 10-én lezajlott megbeszélésről Gerő Ernő készített feljegyzést, amelyet Szücs László és Szabó Éva adott közre: SZÜCS László – SZABÓ Éva (1989): Erdély és a Felvidék sorsa 1946-ban I. Gerő Ernő ismeretlen feljegyzése I. *Új Fórum*, 1. évf. 2. sz. 43–45. Gyöngyösi János feljegyzését Békés Csaba tette közzé: BÉKÉS Csaba (1992): Dokumentumok a magyar kormánydelegáció 1946. áprilisi moszkvai tárgyalásairól. *Regio*, 3. évf. 3. sz. 161–180; míg a megbeszélésről készült orosz feljegyzést magyarul közli VIDA 2005, 195–206.

döntés, amely a Litvinov-bizottság⁴⁸ javaslata alapján egész Erdély Romániának adása mellett tette le a voksát már 1945. szeptember első felében megszületett. Mint azt Visinszkij⁴⁹ külügyi népbiztoshelyettesnek, illetve a szovjet külügyminisztérium Balkáni Osztálya vezetőjének Románia moszkvai követével folytatott beszélgetéséről készített feljegyzéséből, illetve a külügyminiszter-helyettesek londoni értekezletére utazó szovjet delegációnak adott irányelvekből is jól látszik, a szovjet diplomácia következetesen kitartott azon álláspont mellett, hogy Erdély egész területét át kell adni Romániának és Magyarország határait az 1937. december 31-i állapotoknak megfelelően kell meghúzni.⁵⁰ A magyar küldöttség tagjai még Moszkvában tartózkodtak, amikor a három nagyhatalom külügyminiszter-helyetteseinek értekezlete 1946. április 16-án Londonban – a Szovjetunió képviselőjének indítványa alapján – ezzel összhangban lévő döntést hozott.⁵¹

A szovjet vezetés a csehszlovákiai magyar kisebbség ügyében ugyanolyan kétkulcsos politikát folytatott, mint a határkérdésben. Sztálin a magyar kormánydelegációval való találkozása alkalmával azt hangsúlyozta, hogy a magyar nemzeti kisebbség állampolgári jogainak biztosítására irányuló kívánság jogosnak tűnik, és ígéretet tett arra, hogy a szovjet kormány közreműködik a kérdés szabályozásában. Azt, hogy a szovjet vezetés álláspontja a csehszlovák pártéhoz állt közelebb és ebben az ügyben is kettős játékot játszottak jól mutatja Visinszkijnek a párizsi békekonferencián elmondott ismert beszéde is, amikor Magyarországról úgy beszélt, mint rossz anyáról, aki nem akarja keblére ölelni gyermekeit.⁵² A szovjet külügyminisztérium balkáni osztálya helyettes vezetőjének, Vlaszovnak 1946. június 19-i feljegyzése azt is tanúsítja, a szovjet vezetés a két ország közötti nézeteltéréseket saját pozíciói megerősítésére kívánta felhasználni, ha ugyanis a szomszédos országok nyomást gyakorolnak a magyarokra, „Magyarország kénytelen hozzánk fordulni tanácsért és segítségért”.⁵³ Amikor 1946. június 20. és 25. között csehszlovák kormánydelegáció tárgyalt Moszkvában, a szovjet vezetés egyértelműen a magyarok kitelepítése mellett foglalt állást.⁵⁴

Miközben itthon a magyar politikusok a moszkvai út sikereit méltatva hamis illúziókba ringatták magukat, Párizsban 1946. május 7-én a Külügyminiszterek Tanácsa a második bécsi döntés érvénytelenítéséről döntött és visszaállította a trianoni magyar–román határt. A szovjet magatartás az elmúlt időszakban nyilvánosságra került dokumentumok ismeretében nem meglepő, az angolszász hatalmak lépését azonban nehezebb

⁴⁸ Lásd a Függelék 5. sz. fényképét: Litvinov szovjet külügyminiszterhelyettes és felesége.

⁴⁹ Lásd a Függelék 10. sz. fényképét: Andrej J. Visinszkij szovjet külügyminiszterhelyettes.

⁵⁰ Az SZK(b)P KB Politikai Bizottsága határozatát, amely meghatározta a szovjet küldöttség számára az irányelveket lásd BARINOVA et al. 349–352. A. Ja. Visinszkij a román külügyminiszterrel, G. Tătărescuval folytatott 1946. január 9-i beszélgetése alkalmával megerősítette azt, amit korábban Lavriscevsz mondott a román követnek: „álláspontunk az erdélyi kérdésben jólismert és ezzel kapcsolatban semmilyen változás nincs.” BARINOVA et al. 364–365.

⁵¹ Guszev nagykövet előterjesztése összhangban állt a Szovjetunió legfelsőbb vezetésének 1946. január 7-én hozott és március 21-én megerősített döntésével, amely szerint: „Ragaszkodni kell a szovjet delegáció azon álláspontjához, hogy egész Erdélyt adják át Romániának.” VIDA István (2002): Két fontos dokumentum a Nagy Ferenc vezette magyar kormányküldöttség 1946. áprilisi moszkvai látogatásáról. *Külügyi Szemle*, 1. évf. 3. sz. 152.

⁵² Visinszkij beszédének szövegét lásd PETŐ Iván (1988): „...Megszabadítani az országot a másik ország nemzetiségéhez tartozó személyektől...” *Századvég*, 4. évf. 6–7. sz. 137–141.

⁵³ VIDA 2005, 215–216.

⁵⁴ ROMSICS 2006, 165.

megmagyarázni. Azoknak lehet igazuk, akik már akkor is úgy vélték, hogy egyfelől a Szovjetunió és az angolszász hatalmak között addigra már akkora volt az érdekellentét, hogy minimálisra igyekeztek szorítani a súrlódási felületet, illetve olyan sok vitás kérdés merült fel a békeszerződések kapcsán, hogy csak akkor igyekeztek álláspontjukat mindenáron érvényre juttatni, ha számukra elsőrangú fontosságú ügyekről volt szó.⁵⁵ A Magyarországgal kötendő békeszerződés nem tartozott ezek közé.

The Soviet Union and the Hungarian Peace

Magdolna Baráth

Soviet planning for the end of the Second World War began at the end of 1941, only six months after the German invasion of the Soviet Union. In January 1942, the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union set up a committee to develop the Soviet conception about the post-war borders and the political system in certain countries. Foreign Minister Vyacheslav M. Molotov headed a second committee tasked with preparing the future peace conference. Eugen “Jenő” Varga, the well-known Hungarian economist who had moved to Moscow in 1920, took part in the work of this committee.

The Soviet planning became more intensive after the summer of 1943, as it became clear the Germans would be defeated on the Eastern Front. It was then that the question of Hungary’s borders came into the limelight. In December 1943, during negotiations with Edvard Beneš, the head of the Czechoslovak emigre government, Molotov stated that the Soviet Union would support the restoration of the former borders of Czechoslovakia and side with Romania in the territorial debate over Transylvania. Hungarian preparations designed to obtain the sub-Carpathian territory, which had been part of both Hungary and Czechoslovakia at different times, therefore became of strategic importance.

Talks between the Soviet Union and the Western allies regarding Central and Eastern European countries had begun earlier. In summer 1943, for instance, Molotov informed the British leaders that the Soviet Union did not accept the 1940 decision in Vienna that had confiscated territories from Romania and gave Hungary northern Transylvania. In June 1944, however, Soviet diplomats stated that Hungary should expect no favors concerning the Transylvanian territory. The new Soviet position was that the Hungarian–Romanian border should be restored in its earlier form. Ivan Maisky, then deputy commissar of foreign affairs, noted in a memorandum that the Soviet Union was not interested in creating a “strong Hungary”. Hungary’s territory should follow the lines of ethnic majorities, and Hungary was to be isolated diplomatically.

The Soviet opinion did not change again. The new democratic Hungarian government formed in December 1944 could not affect any substantial changes in Moscow, although leftist parties certainly made attempts. Thanks to the inflexible stance of the Soviet delegation, the Council of Foreign Ministers sessions in London and Paris decided against Hungary in the border questions.

⁵⁵ Romsics Ignác ezzel összefüggésben idézi Auer Pál akkori párizsi magyar követ és John C. Campbell véleményét. Uo. 171–172.